

Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català.

Algunes reflexions

Rosa Congost

Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Universitat de Girona

«No s'havia pensat que el pagès de la nostra terra podria tenir prou força per a aconseguir una llei diferent de les velles lleis que tots dèiem estimar per ésser nostres i no per ésser velles, i aquesta novetat resultava intolerable.»

Hurtado, A., *Quaranta anys d'advocat*¹

Amadeu Hurtado resumia amb aquesta frase la contradicció que la llei de contractes de conreu republicana havia plantejat als homes de la Lliga. És, en part, el reflex de l'ambigüitat del discurs pairalista, que havia combinat totes les variants possibles dels adjectius «vell» i «nostre». Aquest joc havia permès als juristes catalans de finals del segle XIX d'alinejar-se, amb més o menys convicció, en una escola jurídica anomenada històrica, alhora que els havia fet participants del discurs que havia posat les bases del nacionalisme polític català. Deixem per a una altra ocasió aquesta línia d'estudi. Aquí ens centrarem en la «novetat intolerable» que assenyala Hurtado: la que derivava de la «força del pagès» de la nostra terra.

Dit d'una forma menys literària: en aquest treball es vol insistir en la necessitat d'estudiar alguns fets reals contemporanis que s'amagaven darrere el discurs pairalista. Com a element de reflexió general, que convida a una comparació en l'àmbit europeu, es proposa l'anàlisi dels canvis en la concepció i en les pràctiques de la «propietat» que caracteritzaren el període comprès, a Catalunya, entre les campanyes unitàries de la dècada de 1880 sobre la codificació i la discussió abranguda sobre la llei de contractes de conreu dels anys trenta. Com a temes concrets, es farà referència als debats sobre l'emfiteusi i la parceria —institucions recurrentment proclamades com a instruments de benestar social— així com a la necessitat d'estudiar, si aquest és el cas, les pràctiques de resistència social que acompanyaren

1. HURTADO, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat*. Vol. II. Barcelona: Ariel, 1973, p. 274.

aquests debats. Quan intentem posar en relació els dos tipus de reflexió, la retòrica del dret apareixerà com una arma ideològica en mans dels propietaris, però es revelaran algunes pràctiques judicials que simultàniament i progressivament hauran afavorit emfiteutes, parcers i, en general, els «posseïdors de la terra». Aquesta utilització del dret com a arma de lluita social no solament influirà decisivament en els discursos teòrics dels juristes, sinó que trencarà definitivament la unitat del discurs pairalista.

1. El pairalisme i la concepció de la propietat a l'Europa de començaments del segle XX

Un dels perills més grans que presenta l'estudi del pairalisme és el de pensar que ens trobem davant d'un fenomen exclusivament català. No es tracta només de recordar que els juristes catalans van trobar en Le Play el millor avalador de la *famille souche* i, per tant, la millor defensa possible del sistema hereditari català. Es tracta també de veure fins a quin punt els juristes catalans participaven dels canvis que es produïren a l'Europa de tombant de segle en les concepcions sobre la propietat. I es tracta, sobretot, de veure fins a quin punt es produïren canvis reals en les relacions socials definides a l'entorn dels drets de propietat. Sense aquests canvis, difícilment hauria pogut arrelar la idea que la propietat complia una funció social, una idea que sintetitzava els nous corrents a començaments del segle XX i que encara constitueix la tesi fonamental dels treballs del màxim divulgador de les tesis pairalistas dels anys seixanta, Joaquim Camps i Arboix.²

A la Catalunya de tombant de segle no van mancar els discursos sobre la propietat de la terra ni les referències a les noves tendències europees. Podem prendre com a referència dos treballs de Raimon d'Abadal. En l'article «Característica de la propiedad catalana», publicat el 1899,³ Abadal manifesta els seus recels respecte del principi individualista de la propietat i lamenta que el romanisme hagués difós en el pensament contemporani la idea «que toda propiedad no individual, toda propiedad colectiva, cualquier propiedad que tenga algún carácter de propiedad social, constituye un concepto extraño». Abadal es felicita que, a finals del segle XIX, s'ha-

2. La fórmula s'atribueix al jurista Leon Duguit, dins *Les transformations générales du droit privé depuis le Code Napoleon*. París: Alcan, 1905. «La propriété n'est pas un droit, elle est une fonction sociale. Le propriétaire, c'est-à-dire, le détenteur d'une richesse, a du fait qu'il détient cette richesse une fonction à remplir. Tant qu'il remplit cette mission, ses actes de propriétaire sont protégés. S'il ne la remplit pas, ou s'il la remplit mal... l'intervention des gouvernants est légitime pour le contenir à remplir ses fonctions sociales.» Entre les obres de Joaquim Camps i Arboix, *La propiedad de la tierra y su función social*. Barcelona: Bosch, Casa Editorial, 1953.

3. ABADAL, Raimundo de. «Característica de la propiedad catalana». *Revista Jurídica de Cataluña*. Vol. V, p.895-914.

gués posat de manifest la perillositat de la idea de la propietat individual. Pensa que la consideració de la propietat com a institució del dret purament individual havia causat estralls. Allà on havia triomfat aquesta idea, la propietat havia tendit a desintegrar-se i a repartir-se de forma exagerada:

«Parece como si la propiedad sujeta á una ley fatal, semejante á la ley física de la gravedad, deba correr á destrozarse; demostrando la experiencia que la excesiva partición de la propiedad individual no da alientos á ningún pueblo para aspirar á grandes empresas, ni para soportar grandes adversidades.»

D'aquesta manera arreu del món havia augmentat el nombre de «desheretats», ja que «de la propiedad microscópica á la carencia absoluta de propiedad va un paso pequeñísimo». I amb l'augment dels desheretats havien augmentat els perills de les revolucions. Però el procés havia estat diferent a Catalunya perquè «Catalunya» havia sabut «valerse del concepto de la propiedad individual para dar vida y sostener á la propiedad colectiva».

Abadal afirmava que en el si de les famílies catalanes s'havia conservat la idea de «propietat col·lectiva». En una frase feliç, que serà citada després per molts autors, Abadal recordava que el nen català, des de petit, havia sentit dir: «és nostre». L'hereu era l'encarregat d'acomplir el fi col·lectiu en el si de la família. Però el «caràcter col·lectiu» de la propietat catalana s'havia desenvolupat també, i hi havia arrelat fermament, en el terreny de les relacions socials. Els contractes agraris vigents a Catalunya «estenien la propietat» entre el màxim nombre d'individus possible.

Per començar, diu Abadal, hi ha els anomenats establiments, que de fet «constituyen la propiedad de Cataluña»:

«Si el trabajo puede engendrar la propiedad, es indudable que la fórmula dels “establiments” en la que el enfiteuta adquiere una participación en el dominio, es la mejor fórmula, la más adecuada á la naturaleza de las cosas, en contratos de esta naturaleza.»

Gràcies a l'emfiteusi «la propiedad se extiende, da vida á muchos y mantiene al mayor número de individuos posible». La parceria «también responde á la idea de interesar en la propiedad al mayor número posible de individuos». De fet, totes les institucions catalanes «sirven á maravilla para hacer resaltar la tendencia de la propiedad catalana á desintegrarse, sin dividirse ni desmenuzarse». Tots, senyors directes i senyors útils, masovers, emfiteutes, empriuaires, creditors i deutors, participen de la propietat. El resultat és molt positiu:

«En Cataluña prospera la tendencia colectiva en toda propiedad territorial, lo cual es causa de que no hayan tomado todo el vuelo que quizás hubieran tomado, las exageraciones individualistas en la propiedad, tan expuesta á las revoluciones y reacciones que aquellas exageraciones llevan consigo.»

Que ningú no li digui que està defensant un sistema caduc i antiquat. Abadal pot basar-se en les noves tendències jurídiques d'arreu del món:

«Las nuevas doctrinas jurídicas parece que tienden á descubrir y á fijar una legislación más expansiva y menos sujeta á todos los movimientos y á todos los caprichos de un Estado despótico; y si tales doctrinas prosperan, es posible y hasta probable que se encontrarán en mejor situación para acogerse á ellas, los pueblos que hayan atravesado el presente siglo sin haberse dejado contagiar del prurito codificador.»

En aquest sentit, l'èxit de Catalunya havia estat notable i Abadal pot acabar felicitant-se i afirmant:

«La victoria que ha alcanzado [la propietat catalana] no dejándose influir por las ideas exageradamente individualizadoras que han predominado en este siglo la coloca hoy muy por delante respecto otros pueblos y legislaciones, en esta materia.»

En la conjuntura de la Segona República, Abadal tornarà a escriure sobre la propietat.⁴ El to d'aquests escrits serà, però, ben diferent del de 1899, clarament pessimista. El binomi individual/col·lectiu haurà deixat pas al binomi privat/estatal. Abadal denunciarà el redactat de les lleis republicanes —començant per la Constitució— i reivindicarà la propietat privada enfront dels perills de l'estatalització. Però no podrà deixar de constatar un fet:

«Jo bé sé que el transcurs del temps porta noves orientacions en tots els ordres i que això exigeix modificacions i transformacions per a seguir el ritme de l'evolució que es desenrotlla. També sé que el concepte de la propietat ha canviat en la marxa dels segles i que nosaltres mateixos en una sola generació hem vist imposar damunt d'ella limitacions que abans no se li haurien potser considerat compatibles i que és possible que no s'hagi arribat al capdavall d'aquest camí.»⁵

Així doncs, Abadal, un pensador pairalista, no podia deixar de reconèixer que el seu temps havia estat testimoni de canvis importants en el concepte de la propietat. Abadal serà l'únic diputat de la Lliga que acudirà al Parlament Català a votar la Llei de Contractes de Conreu i el seu vot serà l'únic negatiu. Però també podien merèi-

4. Destaquem dos treballs de 1933: «El règim de la propietat a Catalunya després de l'Estatut». Dins *Conferències sobre l'Estatut de Catalunya*. Barcelona: Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, 1933, i «Les noves tendències referents al dret de propietat». *Revista Jurídica de Catalunya* (1933), p. 15-29.

5. D'ABADAL, R. «El règim de la propietat a Catalunya després de l'Estatut», p. 15-29.

xer el qualificatiu de pairalistes els prestigiosos juristes que havien redactat la llei. N'hi ha prou, doncs, de citar aquesta llei per a fer evident que en el context radicalitzat dels anys 1930 no hi havia una única actitud pairalista davant del tema de la propietat. Podem exemplificar-ho, d'una manera gairebé caricaturesca, per a l'any 1935, en els escrits de dues personalitats que han d'ocupar un lloc d'honor en qual-sevol antologia del pensament pairalista: Emili Saguer i Olivet, pal·ladí del «dret de la terra» en el debat sobre la parceria de 1905, que comentarem en el següent apartat, i Joaquim Camps i Arboix, el que serà el màxim difusor del pairalisme a mitjan segle XX.

El 1935 l'antic membre d'Unió Catalanista, el prestigiós jurista Emili Saguer i Olivet, als setanta anys, va renegar de totes les seves idees catalanistes quan va fundar a Girona la revista *Cataluña Española*, que tenia com a objectiu principal que «la provincia de Gerona quede vinculada directamente al Poder central español».⁶ En el número de la revista corresponent al mes de març Saguer recorria a un vell argument pairalista per a criticar un manifest contemperador de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), que deia que preferia el concepte cristià al concepte romà de la propietat:

«la propiedad catalana, conforme la expresan Falguera y Duran y Bas, no necesita de podas que practiquen los que no conocen bien nuestro derecho.»⁷

El mateix any 1935, als quaranta-un anys, el militant d'Acció Catalana Republicana Joaquim Camps i Arboix va intentar plasmar la tristesa que li havia produït el gir dels esdeveniments polítics en un petit llibre on atacava amb duresa la realitat social agrària —mitificada, deia ell— del seu temps. N'hem extret aquest paràgraf:

«...a la vista de gran part de la contractació rural catalana, queda desmentida aquella basquejada liberalitat dels nostres propietaris i s'endevina la persistència d'un concepte arcaic, absolutista i feudal, que vol mantenir de totes passades la intangibilitat de la propietat de la terra, com si aquesta, a l'igual que la Monarquia, tingués un pretès origen de dret diví.»⁸

6. A la portada de cada número es podia llegir: «El principal objeto de esta Revista es el defender la propiedad privada, manteniendo el principio de libre contratación. Nunca los trabajos de la misma estarán en oposición con el Catolicismo. Constituye además su objetivo el que la provincia de Gerona quede vinculada directamente al Poder central español según el artículo 22 de la vigente Constitución ú otro texto que venga a sustituirlo y también reclamará junto con las demás provincias que constituyen Cataluña un Derecho Civil adecuado y el respeto a su idioma. Para España entera solicitará los principios de una recta descentralización administrativa.»

7. «Sobre un concepto de la propiedad privada que parece tienen los señores de san Isidro». *Cataluña Española*, març de 1935.

8. CAMPS I ARBOIX, Joaquim de. *Després del 6 d'octubre. Política d'Esquerra a Catalunya*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1935, p. 54.

Mentrestant, els homes de l'IACSI i els homes de la Lliga intentaven navegar entre les dues aigües. Les paraules del manifest de l'IACSI que havien irritat Saguer revelaven una presa de posició «pragmàtica»:

«Porque nosotros, que no aceptamos totalmente el concepto romano de la Propiedad, no dudamos en aceptar íntegramente el concepto cristiano de la misma, que, a la vez, estamos dispuestos a llevar al término de la práctica.»

En la mateixa línia pragmàtica, el març de 1935 la primera assemblea ordinària de la Lliga Catalana va aplaudir les paraules de Cambó quan aquest demanà als «homes del camp de Catalunya» que no es deixessin enganyar, que no pensessin que el govern de dretes d'Espanya faria lleis més favorables que les que es poguessin fer a Catalunya. En tenien una prova molt recent: feia dos dies que el Parlament espanyol havia aprovat la llei de 15 de març de 1935 sobre arrendaments rústics. Les paraules de Cambó se situaven a mig camí entre les de Saguer i les de Camps i Arboix. Com a exemple:

«... jo, des d'aquí, vull adreçar-me a tots els propietaris catalans i dir-los que si pensen bé, és molt millor que hi hagi a Catalunya un rabassaire afanyós de propietat, raptor de propietat en un moment en què l'autoritat el convidava a la rapinya, que no pas que hi hagi, com en extenses regions d'Espanya, masses de proletariat rural que no desitgen sinó una cosa, que és cobrar un jornal i no treballar, i que tenen un concepte exclusivament socialista de l'organització agrària espanyola.»⁹

2. Les contradiccions del discurs pairalista i la manca d'unanimitat entre els juristes catalans (1899-1930)

Les dues formes de contractació agrària de Catalunya defensades pels pairalistes eren l'emfiteusi i la parceria. La defensa teòrica d'aquestes dues institucions jurídiques, en les seves formes derivades que podien incloure la rabassa morta, es va poder amotllar sense problemes, ja ho hem vist, en la forma de defensa d'una concepció no individualista de la propietat, a les noves tendències europees, en la conjuntura de finals de segle XIX i de començaments del segle XX. Entre 1899 i 1930, tanmateix, van passar coses en el camp català que influïren en el discurs teòric dels juristes. Ens referirem en concret a dos debats que es manifestaren a començaments del segle XX: el debat sobre el desnonament dels parcers i el debat sobre la redimibilitat dels censos.

9. *Dos Anys d'actuació. Primera Assemblea Ordinària de Lliga Catalana*. Barcelona: Biblioteca Política, 1935, p. 283.

a) *El debat sobre la parceria*

El 1899 l'Acadèmia de Jurisprudència de Barcelona havia elaborat una Memòria que intentava recollir les peculiaritats del dret civil català. Respecte a la masoveria, s'hi podia llegir:

«La masoveria es el contrato de sociedad entre el propietario del predio, que lo aporta para el solo fin de su explotación agrícola durante un numero de años y el masover, que aporta a su vez su trabajo personal, el de su familia, simientes y animales de labor, aperos y semillas. Conviene en este contrato hacer constar que toma el carácter de arrendamiento cuando el *masover* paga una cantidad fija en dinero (preu cotat)... Una forma menos completa de la *masoveria* es la *aparceria*, que es el cultivo de una pieza de tierra mediante la partición ó parte de frutos entre el dueño de la tierra y el cultivador.»¹⁰

Possiblement aquesta concepció de la masoveria, o de la parceria, com un contracte de societat no sorprendrà el lector. Enllaça amb la idea d'unes relacions socials agràries harmòniques. La idea de la «societat» implica la idea de «col·laboració». Però els juristes segurament no havien calculat que aquesta consideració els podria ocasionar problemes. El 29 de juliol de 1902 una Sentència del Tribunal Suprem commocionà el món jurídic català. La sentència, contrària al desnonament d'un parcer, s'havia limitat a aplicar a la parceria els articles que en la llei d'Enjudiciament civil i en el Codi Civil es referien a les societats. José Cañas i Mañé fou el primer de parlar-ne a les pàgines de la *Revista Jurídica de Cataluña*:

«Hasta muy reciente fecha, nadie había dudado de que el juicio especial de desahucio, así antes como después del Código Civil, era perfectamente aplicable al contrato llamado de *aparceria* que vulgarmente en Cataluña es conocido con el nombre de *menar*.»¹¹

En la sessió de l'Acadèmia del 20 de gener de 1904, presidida per Ramon d'Abadal, es presenta una proposició signada per 3 noms il·lustres —Antoni M. Borrell, Marià Fortuny i Guillem A. Tell i Lafont— amb el prec que «l'Acadèmia s'ocupi d'aquest assumpto y prenga'ls acorts pertinents para que s'evitin aquells prejudicis». La *Revista* resumeix el debat del dia 27 de gener en aquests termes:

«La Academia se ha hecho cargo de la perturbación que en la agricultura producirá la falta de aplicación del juicio de desahucio, debiendo el propie-

10. Academia de Legislación y Jurisprudencia. «Instituciones jurídicas de Cataluña que conviene conservar en el Apéndice al Código Civil». *Revista Jurídica de Catalunya* (1989), p. 670.

11. CAÑAS Y MAÑÉ, José. «Del desahucio en la aparceria». *Revista Jurídica de Cataluña* (1903), p.11-17.

tario acudir á un proceso ordinario, con sus mil incidencias *las demandas de pobreza* que por arrendatarios de mala fé pueden intentarse. Esta teoría nueva que en el terreno legal se puede llamar injusta, en el terreno moral y social sería de consecuencias terribles para la clase agricultora, que hoy día, y gracias al contrato de aparcería, puede no sólo disfrutar de una vida desahogada sino que hasta puede labrarse una modesta posición, fruto de un trabajo honrado.

Los propietarios, expuestos á las acechanzas de la mala fé, no darán en aparcería sus tierras, sin rodear el contrato con las suficientes garantías, que no podrán ser dadas por los agricultores que carecen de medios para ello y de aquí la ruina y miseria de una clase social.»

El 3 de febrer de 1904 Carles Francisco y Maymó, Marià Fortuny i Francesc de P. Maspons firmen una nova proposició en la qual demanen, «tenint en compte la fonda perturbació social i jurídica que portaria à nostra terra la no aplicabilitat del desahuci als contractes de massoveria ó aparcer y altres de naturalesa consemblant», que l'Acadèmia es dirigeixi als Diputats i Senadors de la Regió per tal que aquests poguessin obtenir del Ministeri una disposició que afirmés l'aplicació del desnonament en aquells casos.¹² Una setmana més tard fou el mateix president de l'Acadèmia, Raimon d'Abadal, qui, «habiendo llegado á su noticia que otras entidades tratan de hacer algo en el asunto», proposa la creació d'una Comissió que estudiï l'estratègia més apropiada per a «lograr la aplicación del juicio de desahucio en la aparcería, todo sin perjuicio de que continúe la discusión en el terreno científico».

A la reunió següent, celebrada el 17 de febrer de 1904, la Comissió —formada per Abadal, Fortuny, Maspons i Pomés— es va manifestar a favor d'adherir-se a una proposta molt concreta de la Federació Agrícola Catalana Balear: «aconseguir l'adició de la paraula *aparceros* en el article 1565 de la Llei d'Enjudiciament Civil.» En la mateixa assemblea havia quedat clar que altres individus —diferents particulars de Sabadell—, associacions —el Centre Agrícola del Penedès— i institucions —la Cambra Agrària Oficial— s'estaven mobilitzant en el mateix sentit.

A partir de l'estiu de 1905 els acadèmics respiren. El 12 de juliol el Tribunal Suprem sembla que canvia d'orientació quan jutja el cas d'una masoveria de Granollers. L'amo havia avisat el masover, amb un any d'antelació, de la seva intenció

12. La mobilització aviat tingué també efectes a Madrid. Una real ordre, del 14 de juliol de 1904. Núm. 3, art. 147 del Projecte de llei Orgànica dels Tribunals (publicat a la col·lecció legislativa) deia: «Se considerará como arriendo la aparcería de fincas rústicas á que sean aplicables las reglas del contrato de arrendamiento cuando, según la ley ó la costumbre, la finca rústica deba ser íntegramente devuelta al arrendador al terminarse el contrato. En este caso se considera como valor anual de la renta el que resulte tomando el término medio del último quinquenio de la parte de frutos percibida durante él por el arrendador».

de desnonar-lo. El jutge municipal aprovà el desnonament i el Tribunal Suprem ratificà aquesta decisió. El masover havia invocat en va la sentència del 29 de juliol de 1902. A partir d'aquell moment les sentències del Tribunal Suprem seran majoritàriament favorables al desnonament de les parceries.¹³

Malgrat l'aparent unanimitat que reflecteixen les actes de l'Acadèmia de Jurisprudència, el debat sobre la parceria evidència clivelles importants en el si del món jurídic. És evident que els masovers trobaven advocats catalans disposats a defensar-los. Un dels que havia defensat el parcer que havia aconseguit no ser desnonat el 1902 era el prestigiós advocat Martí i Miralles. El notari de Girona Emili Saguer i Olivet l'havia atacat durament en un petit llibre —que havia merescut grans elogis en els medis catalanistes— on acusava els advocats catalans que traïen la seva pàtria.¹⁴

Martí i Miralles es defensà en el curs d'una llarga rèplica que va publicar la *Revista Jurídica de Catalunya*.¹⁵ En aquest treball, Martí i Miralles exposa els arguments jurídics en què havia basat la seva actuació i no pot evitar de referir-se a un problema que des de feia temps neguitejava els advocats: «Ja fa temps que la cançó es canta a Catalunya». La cançó era la de fer sentir culpables els advocats catalans de col·laborar en l'obra dels Tribunals en l'aplicació del Codi Civil. Martí i Miralles diu que el que ell vol dir molts ho pensen, però se li ha dit: «això no's pot dir en públich». Era veritat —deia Martí— que, com havia denunciat Saguer, gairebé totes les declaracions dels Tribunals havien estat defensades per «advocats de la terra», però Martí i Miralles subratllava el problema que significava confondre la defensa del dret català amb el compliment dels deures d'advocat.

Però, contra el que es podria esperar, després d'aquesta arrencada valent, l'article acaba dramàticament. Martí i Miralles sembla sucumbir a la lletra de la cançó. Després de repetir «que'l procediment de desahuci en l'actual estat de dret vigent a Catalunya no és aplicable al contracte de parceria» acaba demanant, en la línia proposada per l'Acadèmia de Jurisprudència, la reforma de la llei que el pugui fer aplicable. El patriota Martí i Miralles acaba abjurant de l'actuació de l'advocat Martí i Miralles i, de fet, sembla donar la raó a Emili Saguer —que l'havia acusat d'haver traït la terra— quan acaba el seu treball proclamant solemnement: «entenç que la naturalesa jurídica y l'importancia económic y social de la parceria exigeixen que'l propietari tingui contra'l parcer lo procediment de desahuci.»

13. CAÑAS Y MAÑÉ, J. «Del desahucio en la aparcería. Nuevas orientaciones de Jurisprudencia», *Revista Jurídica de Cataluña* (1907), p. 101-110.

14. SAGUER, E. *De la parceria y'l judici de desahuci*. Girona: Tipografia d'en Masó, 1905. És una resposta a un llibre del mateix títol de Martí i Miralles publicat el 1904 a Barcelona: Impremta Jaume Jepús.

15. MARTÍ I MIRALLES, Joan. *La qüestió de la parceria*, 1904, p. 217-262 i 1905, p. 140-177, 210-235, 283-318, 366-380 i 454-470.

La polèmica té més interès si recordem que el pecat comès per Martí i Miralles consistia a haver defensat que la parceria era un contracte de societat i que en aquesta consideració s'havia basat el discurs que exaltava la bondat de la institució. La polèmica entre l'advocat barceloní i el notari gironí posa de manifest, doncs, les trampes del discurs pairalista i la preeminència dels interessos de classe en alguns dels seus raonaments. El mateix Martí i Miralles ho expressa així:

«No faltá qui quan sapigué que jo havia defensat l'inaplicabilitat del deshau-ci contra'ls parcers, digué: y que'n deu haver tingut poques de terres en aparceria en Martí y Miralles! y, en efecte, quan vareig defensar la qüestió d'a-hont n'ha sortit la present polèmica, jo tenia terres subjectes al contracte de parceria, y no vareig pensar pas en los perills que pera mí mateix porta com à propietari, la doctrina que'ls devers de la defensa m'obligaven a defensar com advocat.»¹⁶

Saguer i Martí i Miralles tornaran a trobar-se en posicions enfrontades a principis dels anys trenta amb motiu de la comissió redactora de l'Apèndix al Codi Civil i de la Llei de Contractes de Conreu. Per aquells anys ja ningú no podia discutir la condició de pensador pairalista a l'autor dels *Principis del dret successori*. Durant els anys trenta, tanmateix, l'articulat de la Llei de Contractes de Conreu animarà alguns propietaris a tornar a defensar el caràcter de «societat» de la parceria, per tal de retreure-la d'algunes de les disposicions d'una llei de «contractes d'arrendament».¹⁷ Els anys seixanta, el principal divulgador del pairalisme, Joaquim Camps i Arboix, tornarà a exaltar els avantatges de la parceria basant-se en el seu caràcter de societat. En els treballs d'aquest últim autor el debat de 1904 i 1905 ha esdevingut irrellevant.

Només un darrer comentari sobre la contradicció entre la teoria i la pràctica dels discursos dels propietaris catalans sobre la parceria catalana. Ja hem dit que pairalisme no és pas sinònim de localisme. Quan encara era molt recent el trasvals

16. MARTÍ I MIRALLES, J. «La qüestió de la parceria». *Revista Jurídica de Catalunya* (1904), p. 267.

17. Per exemple, JOANQUET, Aureli. *La Reforma Agrària a Catalunya. Defensa de la propietat rústica catalana i disposicions de caràcter agrari, que deuen tenir-se en compte*. Barcelona: Llibreria Bosch, 1933. Capítol VII, «L'apartat 10 i la parceria o masoveria. Defensa fervent»: «Es coneguda i molt vella la disputa jurídica mantinguda a Catalunya sobre la naturalesa del contracte de masoveria o parceria. Però tots sabem perfectament que quan, a més de la parceria rústica hi ha la pequaria, ha estat considerat invariablement pel Tribunal Suprem com un contracte de societat i que quan es tracta solament de parceria de fruits s'ha trencat alguna vegada la regla de considerar-lo com societat, solament als efectes del desnonament i de la brevetat del procediment, cosa que avui no interessa, perquè al propietari que se li queden els fruits mentre l'autoritat es creua de braços, no vol saber si la justícia és llarga o curta, només vol saber si hi ha justícia contra els usurpadors» .

de la sentència de 1902, l'IACSI va poder vantar-se d'un suposat èxit europeu. L'artífex havia estat el marquès de Camps, que havia assistit al VIII Congrés Internacional d'Agricultura celebrat a Viena del 21 al 25 de maig de 1907. En la ponència del Dr. Vom Karl Hoffmeister, Privat dozenten, titulada «Condicions per a conservar la classe pagesa», el marquès havia aconseguit afegir-hi aquesta referència explícita a Catalunya:

«Pour assurer l'existence d'une forte et saine classe rurale, interesse la participation du paysan et du laboureur aux benefices des exploitations agricoles, surtout dans les grandes propriétés. Moyen facile de reussir c'est le contrat d'*Aparceria de Catalogne*, Espagne. Ce contrat a la durée d'un an, prorogée indéfiniment tant que le propriétaire ou le laboureur ne denoncent pas le contrat. Toutes les labours sont au compte du laboureur, et les fruits ainsi que les bestiaux, se partagent a espèce; généralement, pour la vigne, par exemple, en deux parties pour le laboureur et une partie pour le propriétaire, et trois parties pour le laboureur dans les céréales et une partie pour le propriétaire.»¹⁸

Els masovers catalans que van llegir i entendre aquest paràgraf a les pàgines de la revista de l'IACSI devien sentir-se estimulats cap a la lluita sindical. Si la consigna europea era, pel que fa a les parts de cereals, de tres parts per al masover i una part per al propietari, ells estaven molt lluny de constituir la classe de parcers ideals que el marquès de Camps havia exportat a Europa. Feia segles que els masovers dels masos del marquès pagaven una tercera part dels cereals. Per Pasqua de 1908, en l'XI Congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear sobre Ramaderia, celebrat a Vic, les referències a la parceria de Vic parlen d'una posició encara més desfavorable al masover: de 10 parts, 4 són per al propietari, i 6 per al parcer. El marquès de Camps havia proposat, doncs, per a Europa, una masoveria molt més favorable al masover que la que ell mateix practicava a l'Empordà i que la que es practicava generalment a Catalunya.

b) El debat sobre la redempció dels censos emfitèutics

Un altre debat interessant és el que va protagonitzar la mateixa Acadèmia de Legislació i Jurisprudència, el 1908, sobre l'emfiteusi. Uns anys abans, la Memòria de l'Acadèmia, la mateixa que havia proclamat el 1899 el caràcter de societat de la parceria, havia manifestat una visió molt negativa respecte de la possibilitat de contemplar la redempció dels censos emfitèutics:

18. *Revista de l'IACSI* (juliol de 1907), p. 198-201. Informe del marquès de Camps.

«El derecho de enfiteusis es naturalmente perpetuo é irredimible. Con el mismo título que se pide la redención de la enfiteusis, podría plantearse la del arrendamiento y de la nuda propiedad. Y en todos estos casos es igual la injusticia que resulta de obligarse al dueño de un derecho á perderlo contra su voluntad. Es cierto que prácticamente ha ofrecido graves inconvenientes el excesivo número de establecimientos y subestablecimientos. Si por estas consideraciones se creyese necesario facilitar las redenciones podrían declararse redimibles las enfiteusis futuras en que por pacto no se prohiba: no las existentes ni las futuras en que se prohiba.»¹⁹

La Comissió, tanmateix, declara ser conscient del «corrent favorable a la prescripció». Aquest corrent es revelarà clarament majoritari el 1908 quan, en ocasió de la reforma interior de Barcelona, l'Acadèmia es replantejarà el tema de la redimibilitat dels censos. Les referències a aquest debat poden servir per a exemplificar la necessitat de realitzar treballs d'història agrària que permetin contrastar molts dels tòpics que han estat elaborats pels pairalistes de començaments de segle.

El 5 de febrer de 1908 comença la primera d'una sèrie de sessions sobre el tema: «Redimibilitat dels censos a Catalunya y manera de practicar-la». Aquell dia es formulen les tres preguntes que constituïran la base de la discussió dels dies següents. Són aquestes: «1. Són redimibles el censos a Catalunya? 2. Cas de ser-ho, ho serien també els pactats com a redimibles? 3. Com devia fer-se, en son cas, la redempció?» Malgrat que la senzillesa de la primera pregunta pot sorprendre, immediatament queda clar que no hi haurà unanimitat en les respostes. El 26 de febrer de 1908 es decideix crear una Comissió que elabori un Dictamen. L'havien de formar Ramon d'Abadal, Guillem de Brocà, Tomàs Fontova, Josep Pella i Forgas, Guillem Tell Lafont i el president de l'Acadèmia, Joaquim Almeda.

Aviat es manifestaren les discrepàncies en el si de la Comissió, de manera que els seus membres decidiren separar-se i redactar dos dictàmens diferents. L'un favorable a la redimibilitat dels censos, el signarien Almeda, Fontova i Tell. L'altre, contrari, el signarien Abadal, Brocà i Pella i Forgas.²⁰ El 13 de maig es procedeix a la votació dels dos dictàmens. Abans, Guillem de Brocà excusa —per malaltia— Abadal i

19. «Instituciones jurídicas...», 1899, p. 261.

20. Els dos dictàmens van ser reproduïts a la *Revista Jurídica de Catalunya*, 1908, p. 161-191 i 192-220. És interessant constatar que, per a la seva defensa aferrissada de les institucions tradicionals, Brocà, Pella, i Abadal no dubten a parlar dels canvis en el concepte de propietat: p. 193: «per ajudar a son proper y els canvis futurs en armonia ab el nostre caracter; que si be'ls segles caminan y les generacions se succeheixen, els pobles perdura, y no ab pretext de un esperit general hibrit ó xorch que no veu mes que'ls esquifits horisons del Codich Civil Espanyol ni se esplaya mes enllá dels textos morts y jurisprudencia que no regeixen en aquesta terra, desfaria una institució que'ls pobles més avençats y'ls escriptors mes moderns, y fins mes radicals, avuy procuran salvar, avuy que'l concepte de propietat es ben diferent del que á mitjans del segle XIX se tenia.»

Pella. Es vota el primer punt: «Són redimibles els censos emfitèutichs a Catalunya segons el dret vigent?» Guanyen els sí. De fet, només hi ha tres vots negatius: Brocà, Permànyer i Borrell.²¹ No sabem quants membres de l'Acadèmia van votar a favor de la redimibilitat dels censos,²² però és clar que la percepció dels historiadors del dret —Abadal, Brocà, Pella i Forgas— que segurament més han influït en la historiografia catalana no responia a les visions dominants en el seu temps. La primera pregunta —són redimibles els censos a Catalunya?— era massa senzilla per a no adonar-nos-en. La majoria dels acadèmics opinava que aquells autors s'havien esforçat a presentar un quadre irreal de la societat, i s'havien entestat a negar el que tots els notaris sabien que era una realitat quotidiana.

El divorci entre aquesta opinió minoritària i el sentiment general dels juristes catalans resulta encara més clar si examinem la reacció unànime dels diferents col·legis d'Advocats. El mateix dia que es procedí a la discussió en el si de l'Acadèmia es llegí un missatge del Col·legi d'advocats de Girona, la Junta General del qual havia aprovat per unanimitat el criteri favorable a la redimibilitat dels censos emfitèutics. Uns dies més tard, el 3 de juny de 1908, fou la Junta del Col·legi d'Advocats de Tarragona la que acordà adherir-se al «projecte de redimibilitat de tota classe de censos y demés cargas de la propietat, fins arribar, si possible fos, a la consolidació del domini».

Les setmanes següents (del 17 de juny al 3 de juliol de 1908) s'avançà en la discussió. En la discussió del punt segon, sobre si «era convenient que els censos fossin redimibles», un home tan amant de les tradicions com Tomàs Carreras i Artau con-

21. Permànyer havia estat l'autor, en nom de l'Asociación de Propietarios Censualistas de Barcelona, del treball «Exposición y proyecto de ley sobre expropiación forzosa de los censos emfitéuticos de Barcelona y de su huerto y viñedo», *Revista Jurídica de Catalunya*, 1908, p. 49-77, amb motiu de la «Reforma interior de Barcelona». Borrell i Soler també havia publicat un treball «Els censos y la reforma de Barcelona» a la *Revista Jurídica de Catalunya*, 1908, p. 90-95.

22. En la sessió anterior, la del 27 de maig de 1908, s'havien fet eleccions de càrrecs, i el càrrec més votat, el del Secretari, havia obtingut 115 vots. Però aquell dia l'assistència devia haver estat extraordinària. El 10 de juny de 1908 dos dels perdedors, Permànyer i Borrell, semblen lamentar l'escassa assistència a les sessions, així com el possible ressò que s'hagués pogut fer l'opinió pública de la votació del dia anterior. Explica l'acta de la sessió: «...proposa el Sr. Permànyer que en les votacions se faci constar el nom dels votans en un o altre sentit y el numero dels acadèmichs que no assisteixin a la sessió, per que aixis al donarse comptes dels acords en els diaris se vegi sa importancia». Joaquim Almeda, com a president de l'Acadèmica, li respon que «això no pot ser, per que seria depressiu per l'Acadèmica». Antoni Borrell i Soler insisteix i «diu que encara que no's dongui compte dels acadèmichs que no assisteixen, se deu dir de els que assisteixen y els que voten en un o altre sentit, donchs sinó sembla que'ls que no assisteixen votan en el sentit de la majoria y al donar-ne compte la prensa, fa l'efecte que l'acort ha sigut pres per tota l'Acadèmica, menys els pochos que han votat en contra. Si no se fa aixi val mes que es digui que l'acort ha sigut pres per majoria» (p. 527).

fessa que tem ser acusat —com a partidari que és de la redimibilitat dels censos— d'«afecció a les doctrines del Codich Civil». Carreras vol que quedi clar que «la redimibilitat deu establir-se no perquè aquell Codich la reconegui sino perquè a Catalunya avuy dia es corrent, la consciència colectiva del poble la sent y la demana».²³ Brocà li respon que «trova aventurat l'aplicació de la formula conciencia de l'opinió publica y referintse als censos diu que aquesta opinio varia segons se parli ab dominos útils o dominos directes». Carreras li recorda que ells —Brocà i els altres dos signataris del dictamen contrari a la redimibilitat dels censos— havien estat els primers a parlar «d'opinió y conciencia pública». Finalment es votà i s'aprova la «conveniència» que els censos siguin redimibles amb cinc vots en contra. Als d'Antoni M. Borrell, Guillem de Brocà i Ricard de Permànyer, s'hi afegiren en aquesta ocasió els de Margarit i Joseph Prats.

En la sessió del 26 de juny de 1908, que enceta la discussió sobre la «forma de redempció dels censos», intervé Francisco Maspons, que parla de l'«alarma extraordinaria» creada pels acords presos a les anteriors sessions. Maspons assegura parlar en nom de la Junta de la Cambra Agrícola oficial del Vallès. La Presidència contesta i li contraposa les opinions dels Col·legis d'Advocats de Tarragona, Girona i Lleida. Maspons diu que «els advocats no representen els interessos materials». L'última sessió del debat correspon al 3 de juliol de 1908. Aquell dia s'aprova una disposició que diu que només s'aplicaran les noves disposicions en defecte de regles establertes en les respectives escriptures. La sessió acaba amb una nova intervenció crítica de Francesc Maspons. L'acta de la reunió resumí així el seu contingut:

«Francisco Maspons creu que la llei que's tracta de publicar perjudicarà als interessos agricolas y per això demana que no s'apliqui als censos rurals. També demana que's reconegui a aquest cens el dret de fadiga al domino que l'enfiteuta vulgui redimir a fi de passar a igualtat de drets al dómino y al enfiteuta. Fa notar també el Sr. Maspons, que's tindrà que dir que en tot cas la llei no deurá may aplicarse a la rabassa morta y demás contractes que s'assemblin a la enfiteusi. Per últim, demana el Sr. Maspons que'l projecte de l'Acadèmia es fassi lo més public possible per a que sigui conegut de tothom y els que creguin que es perjudicial als seus interessos puguin obrar en conseqüència.»²⁴

Per la seva banda, per aquelles mateixes dates, la revista de l'IACSI reproduïx dues reaccions de la Federació Agrícola Catalana Balear. El 2 de juny de 1908, en

23. El mateix any Tomàs Carreras Artau exposa les seves teories sobre la redempció dels censos a «El principi de la redimibilitat dels censos i la consciència jurídica de Catalunya. Estudi de Biologia jurídica», *Revista Jurídica de Catalunya*, 1908, p. 77-89.

24. *Revista Jurídica de Catalunya*, 1909, p. 46.

l'Assemblea de la Federació: «se trató de la redimibilidad de los censos, dominando el criterio de que sólo se admita por causas de utilidad pública». I el 7 de juliol de 1908 (4 dies després d'haver parlat a l'Acadèmia) Maspons va fer una proposta decidida a aturar la iniciativa de l'Acadèmia:

«A propuesta del Sr. Maspons y Anglasell, se encarga a la Cambra Agrícola del Vallès que dé dictamen sobre este asunto y que lo presente á la Diputación. Se hace constar que muchas sociedades agrícolas son contrarias a la redención de censos.»

Deu anys després Maspons podia explicar que el dictamen de l'Acadèmia no havia tingut cap efecte per la forta reacció de les associacions agrícoles de Catalunya.²⁵ Potser també aconseguiren aturar el Projecte de la Mancomunitat de 1923, també favorable a la redimibilitat.²⁶ El 1930, el tema dels censos sembla haver-se convertit definitivament en un tema barceloní, però és el més discutit de tots els temes tractats, quan la comissió de reconeguts juristes —entre els quals hi havia Borrell i Soler, Maspons, Martí i Miralles— redactors del nou «Apèndice de derecho catalán al Código Civil» va haver d'enfrontar el problema. Els autors reconeixen, en la introducció, que havien rebut «suggestions contradictòries de censualistes i censataris» i també que «la majoria dels juristes que havien volgut expressar a la Comissió el seu parer en aquesta matèria» havien proposat suprimir els privilegis de Barcelona.²⁷

En el punt final d'aquest apartat, proposem resseguir la trajectòria d'un dels juristes que més havia combatut la redimibilitat dels censos: Antoni Borrell i Soler. El 1904 Borrell havia escrit sobre l'emfiteusi, en la seva obra *El Còdic Civil de Catalunya*. En aquest llibre, d'acord amb els criteris de l'Acadèmia de Jurisprudència de

25. MASPONS, F. «La situación jurídica de Cataluña y la publicación de los Apéndices al Código Civil». *Revista Jurídica de Cataluña* (1918), p. 368-399.

26. *Projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge, a Catalunya*, de l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya. Barcelona: Impremta de la Casa de Caritat, 1923.

27. *Apèndice de derecho catalán al Código Civil*: «la qüestió que sens dubte ha estat mes discutida es la regulació dels drets dominicals en el cens emfiteütic i principalment en relació amb els privilegis especials de Barcelona. En realitat la discussió no ha començat ara. Tots els que han passat per la Comissió de l'Apèndix han tingut d'estudiar aquest problema com un plet plantejat en una lluita d'interessos que es defensen amb una oposició de doctrines. I tot just començades les primeres reunions de l'actual Comissió per a deixar enllestit l'Apèndix, es varen rebre suggestions contradictòries de censualistes i censataris, proposant l'articulat que a cada part convenia. Però cal fer constar que la majoria dels juristes que havien volgut expressar a la Comissió el seu parer en aquesta matèria s'han pronunciat contra la subsistència dels privilegis de Barcelona, defensant esmenes d'un radicalisme reformador que en alguns casos podria representar la suspensió dels drets dominicals com per acte d'expropiació. La Comissió ha mantingut la serenitat del seu judici davant d'aquesta lluita d'interessos.»

1899, Borrell s'havia manifestat totalment en contra de la possibilitat de redempció de censos.²⁸ L'estiu de 1908 Borrell havia participat en el debat de l'Acadèmia i havia estat un dels tres vots en contra de la redempció. Però el 1923, quan publica la seva obra *Dret civil vigent a Catalunya*, l'emfiteusi li mereix, de fet, molt poca atenció.²⁹ Borrell ha decidit parlar de l'emfiteusi en el capítol sobre «Contratos de cesión de utilidades». En la introducció fa referències al «dret dels pobres»³⁰ i explica per què situa aquí l'emfiteusi:

«Nuevas orientaciones jurídicas en que prevalece la mira de atender a las clases menos favorecidas por la fortuna, sobre al antiguo criterio individualista, se han traducido en ensayos más o menos meditados y definitivos, que producen modificaciones trascendentales en el sistema que había regido desde hace pocos años.»

3. El dret com a arma de lluita social dels parcers. Idees per a un estudi sobre la conflictivitat agrària en el camp català del primer terç del segle XX

Quina va ser la influència real de les sentències del Tribunal Suprem relatives al desnonament dels parcers sobre la realitat social? Què passava en els jutjats municipals? Es redimien els censos? I si no es redimien, per què?

En aquest apartat voldria reivindicar la necessitat d'estudiar l'estratègia dels emfiteutes i dels parcers en la lluita judicial. Hi ha prou evidències que podia tractar-se d'una estratègia treballada i recomanada.

28. BORRELL I SOLER, Antoni. *El Còdic Civil de Catalunya*. Barcelona: Giró, 1904, p. 176: «Prendre que la consolidació de la propietat s'ha de fer al revés, és senzillament absurd. A ningú s'ha ocorregut demanar que l'amo d'un troç de finca pugui exigir que se li vengui l'altre troç; que l'amo del prèdi dominant pugui exigir que se li cedisca'l servent... Si's cregués, doncs, que l'emfiteusi produeix una situació que no ha de durar indefinidament, podria en tot cas rescindir-se'l contracte d'establiment y tornar la finca al dòmino directe, prèvi'l retorn de les millores; pero ¿privar a n'aquest de son drèt! ¿a títol de què? Cap principi de drèt autorisa pera canviar el consentiment, obligant a vendre a qui sòls volgué establir... la redempció forçosa dels cènsos es una verdadera espropiació; y ni la constitució fonamental del Estat ni les lleys, l'autorisen més qu'en el cas d'utilitat pública legalment regoneguda y declarada.» No es pot fer a utilitat d'un particular.

29. BORRELL I SOLER, Antoni. *Dret civil vigent a Catalunya*. Barcelona: Casa de Caritat, 1923. R. Coll i Rodés critica aquest aspecte en una ressenya del llibre que va aparèixer a *Revista Jurídica de Catalunya* (1927), p. 132-152.

30. «Existen contratos onerosos en que el otorgante se reserva el dominio de una cosa y cede a otro la facultad de disfrutar de ella. La mayor parte de estos contratos forman parte del que se ha llamado *derecho de los pobres*./Los examinaremos por orden descendente; es decir, empezando por los que atribuyen mayores facultades al cesionario.» L'ordre és aquest: emfiteusi, rabassa morta, masoveria, aparceria, arrendament de coses, creació de drets reals.

Començarem pel tema més fàcil: els censos emfitèutics. Les lleis liberals havien protegit els drets dels senyors directes. Les lleis hipotecàries havien vetllat perquè els senyors directes poguessin inscriure els seus drets al Registre de la Propietat. El Codi Civil de 1889 havia reconegut la propietat dividida. Però, per què eren tan febles els senyors directes a finals del segle XIX? Un article de 1899 ens podria donar la clau.³¹ L'autor es declarava —en contra de l'opinió majoritària dels juristes catalans, plasmada aquell mateix any a la Memòria de l'Acadèmia de Legislació i Jurisprudència— favorable a l'aplicació del comís en l'emfiteusi. Ens interessen els arguments esgrimits. Si el senyor directe no podia amenaçar l'emfiteuta amb el comís de la finca i havia de limitar-se a demanar el cobrament de les pensions endarrerides acudint al procediment judicial ordinari, les despeses del plet serien més altes que el valor de les pensions. La qüestió s'agreujava, deia Danés, si el censalista tenia diversos censos i tots els seus emfiteutes es declaraven en rebel·lia, «como por desgracia se ven casos en la práctica». En aquests casos era segur que l'intent de cobrar les pensions endarrerides significava la ruïna del propietari.

És molt possible que els emfiteutes haguessin après molt aviat que el més convenient era defensar per separat els seus interessos. En una concòrdia de 1829 uns veïns de Cervià havien decidit que, «en la qüestió dels censos», litigarien per separat. Com diu Danés, era molt diferent, per al senyor, sostenir un sol plet contra cent emfiteutes, o sostenir-ne cent. Molts emfiteutes, per la seva banda, podien al·legar la condició de pobresa en els judicis. Els propietaris directes de Cervià —únic cas que he estudiat amb detall— acabaren deixant les terres, d'una forma progressiva i silenciosa, en mans dels censataris. Quan, els anys 1909-1914, una reforma de la llei hipotecària animà alguns senyors directes —i aquest seria un bon període per a l'estudi del tema en el conjunt de Catalunya— a reclamar judicialment els censos deguts a alguns dels seus emfiteutes, el resultat els fou, en conjunt, molt desfavorable. Alguns emfiteutes redimiren els censos en molt bones condicions. D'altres, simplement es limitaren a resistir-se, esgrimint en els judicis una certa arrogància.³² Molts emfiteutes devien saber que els costos del plet sovint superarien el valor de les 29 pensions, el màxim que els podia reclamar. I si el que pretenien era la recuperació de les terres, el pagament de les millores, que el Codi Civil acceptava

31. DANÉS, Carles. «El comiso enfiteútico en Cataluña». *Revista Jurídica de Catalunya* (1899), p. 810.

32. Així, Sebastià Casellas, en el judici instat per Manuela Rosés, senyora directa de Cervià: «La actora ha querido uir de la prescripción, no reclamando mas que veintinueve pensiones del censo de autos, pero ya veremos como se las compone para probar el cobro de las anteriores que niega esta parte hayan sido satisfechas.» «Con su demanda, se ha propuesto probar fortuna, para ver si lograba asustar al convenido, pero se ha equivocado y justicia mediante, su atrevimiento no ha de darle otro resultado que una condena en costas que tiene bien merecida.» Arxiu Municipal de Cervià de Ter. Fons Judicial. Any 1911.

en el cas de comís emfitèutic, també podia superar fàcilment el valor de la terra. Només aquesta feblesa dels senyors directes podia explicar la mort *natural* dels censos emfitèutics catalans i l'escassa transcendència real de la llei de redempció de censos de 1945.

Algunes de les circumstàncies que acabem d'exemplificar en el cas de l'emfiteusi podien donar-se també en altres contractes agraris. De fet, on es trobava la frontera entre emfiteusis i rabasses? I entre rabasses i parceries?

Garriga i Masó deixa entreveure que els advocats dels propietaris i els advocats dels rabassaires no acabaven de posar-se d'acord en el llenguatge:

«Això no obstant, una certa protesta covava latent: els propietaris sostenien que ja no hi havia rabasses, que sols existien parceries o arrendaments, a termini més o menys llarg; en canvi, els parcers pretenien que fossin considerats com a veritables rabasses, els contractes privats i verbals d'arrendament, quan el parcer havia pagat entrada o plantat la vinya; això donava lloc a petits conflictes de caràcter purament esporàdic, quan es plantejava algun cas de desnonament, però en general, pel costum, respectat per tots els propietaris d'acceptar els fets i no desnonar més que en casos molt excepcionals, s'havia aconseguit una convivència, que de fet es traduïa en una pau benèfica amb moltes rares i comptades desavinences.»³³

I el cert és que l'Acadèmia de Jurisprudència i l'IACSI van escriure sobre les conseqüències que es podien derivar de la sentència contrària al desnonament de la parceria de 1902, en termes molt semblants als que Danés havia denunciat respecte de la impossibilitat del comís. Danés havia dit: «sense l'amenaça del comís.» L'IACSI argumentava: «sense l'amenaça del desnonament.» I els «emfiteutes rebels» eren ara «colons (insolvents) de mala fe»:

«Prevaleciendo esta doctrina, el propietario y el obrero del campo habrían de ventilar sus cuestiones en juicios ordinarios, ruinosos siempre, y además ineficaces para asegurar el derecho de la propiedad rústica, porque si el propietario no puede utilizar el desahucio, claro está que habrá de aguantar, durante el tiempo indefinido que dure el pleito, los perjuicios irreparables de una mala explotación de sus tierras y [será] preferible abandonar las tierras que el propietario no pueda explotar por su cuenta, antes que exponerse á la mala fé de colonos insolventes.»³⁴

33. GARRIGA I MASÓ, Joan. *Contribució a l'estudi de l'actual conflicte agrari de Catalunya*. Barcelona: Tallers Gràfics Nuñez, 1933, p. 12.

34. *El mundo agrícola. Revista de l'I.A.C.S.I.* El 5 de març de 1904 una nota titulada «La aparce-
ria catalana en peligro» obre la secció «Impressions de la cinquena» de la revista de l'IACSI (p. 65-66). Després d'exaltar els avantatges de la parceria, en el sentit que «aquí el jornalero pasa á empresa-

Els propietaris reconeixien així un dels punts febles de l'argumentació pairalista. El sistema s'aguantava gràcies a les disposicions de la llei (espanyola!) d'Enjudiciament Civil, que establia procediments relativament ràpids per al desnonament de finques rústiques. Els parcers —defensats per advocats catalans— podien aprofitar els dubtes del Tribunal Suprem sobre l'aplicabilitat d'aquells articles a la parceria i establir una estratègia de resistència que, al nostre entendre, no pot ser només qualificada de «judicial» perquè podia significar, a la llarga, la pràctica impossibilitat de desnonament dels posseïdors de la terra.

Emili Giralt, en un treball que continua essent clau per a l'estudi de la conflictivitat agrària catalana contemporània, fa referència a un període de relativa pau social entre 1899 i 1916.³⁵ De fet, sabem molt poc sobre la situació del camp català d'aquells anys. La meua hipòtesi és que aquests anys van ser claus en el desenvolupament de les relacions socials agràries. És possible, com diu Giralt, que pràcticament els únics elements detonants del malestar del camp, que es presentaven de forma aïllada, fossin els judicis de desnonament, però no hem de menysvalorar aquest signe. Un judici de desnonament podia concentrar molts homes a la plaça del poble. Hurtado recorda així el clima d'un judici dels anys de tombant de segle, en el qual el jurista Santamaria en persona, el principal teoritzador del desnonament en la rabassa, defensava el desnonament d'un rabassaire:

«Recordo encara la plaça del Vendrell on hi havia instal·lat el Jutjat, plena a vessar de pagesos que esperaven en una actitud molt agra el resultat del judici, en el qual vaig rebatre el cas amb el company Santamaria i vaig obtenir del jutge, *ja prou impressionat per la presència d'aquell públic ofès*, que no donés lloc al desnonament del rabassaire demandat».³⁶

rio y la fábrica de productos agrícolas corre á cargo del obrero», la nota lamenta la sentència del Tribunal Suprem.

35. GIRALT, Emili. «El conflicto "rabassaire" y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1926». *Revista de Trabajo*, núm. 7 (1965).

36. HURTADO. *Quaranta anys d'advocat*. Vol. II. Barcelona: Ariel, 1973, p. 277. És interessant la interpretació que fa Hurtado dels efectes simultanis de les teories de Santamaria i de la fil·loxera sobre el camp català: «Alguns propietaris, prenent al peu de la lletra el concepte de rabassa morta que fixa la duració del contracte de conreu per tota la vida normal de la vinya, havien cregut que la desaparició d'aquesta era la mort de la rabassa que implicava la fi del contracte. Simultàniament l'advocat Santamaria, del Vendrell, molt estudiós i de gran autoritat professional en aquella comarca vitícola, havia sostingut la teoria que el rabassaire, un cop finit el contracte, podia ésser desnonat de la terra com qualsevulla arrendatari. Les primeres aplicacions d'aquesta teoria havien encès el foc de la revolta en el camp, i era en aquesta situació que vaig anar a oposar-me a un desnonament.» Hurtado, després de glossar alguns dels homes que més s'havien destacat en la defensa dels rabassaires, conclou: «d'aquella època i d'aquests homes arranca la famosa qüestió rabassaire, que, després d'haver creat un sentiment col·lectiu en la gent dispersa del camp, havia d'arribar al cap de tants anys a

Un judici de desnonament podia despertar, d'altra banda, moltes esperances. Pot ser interessant observar com descriu Bertrana, en la seva novel·la *L'Hereu*, el plet que el propietari Marcel·lí Aspriu promou contra el masover Cassanella.³⁷ És molt possible que l'escriptor reproduís l'ambient dels entorns de Santa Coloma de Farners, quan el seu pare Josep Bertrana havia instat un plet contra el masover Masanell. Aquest masover, perfectament armat judicialment, aconseguí una sentència favorable —i definitiva— de l'Audiència de Barcelona el 1902. El 1902, recordem-ho, era l'any de la famosa sentència del Tribunal Suprem que negava el desnonament per al parcer:

«Va ésser un plet famós, un d'aqueixos plets que apassionen i es discuteixen al cafè i són recordats durant molts anys entre la gent d'ofici. El mateix els propietaris de la contrada que els masovers l'havien seguit amb molta atenció, puix es debatia quelcom que els afectava directament. És clar que els primers donaven la raó al senyor Aspriu, mentre els pagesos la donaven a en Cassanella, cadascú segons la pròpia conveniència.» (p. 161)

Més tard, Bertrana explica amb detalls els preparatius del judici, que incloïen un interrogatori als pagesos de la contrada per part d'un influenciable jutge municipal:

«Els pagesos, convençuts que el dia de demà cadascú podia trobar-se en el mateix cas que el masover de ca l'Aspriu, i que seria molt perjudicial per a tots ells que un amo enfurismat els fes deixar la casa i les terres de punta en blanc, sols pels motius que adduïa el senyor Aspriu, ajustaven llurs respostes a llur conveniència. El que Innocenci fos present no els produïa altre efecte que una mica de nosa a la gorja. Estossegaven sovint mentre procuraven que llur rostre esdevingués ingenu. Responien a l'advocat del senyor Marcel·lí amb els ulls fits en els d'en Cassanella.» (p. 172)

Finalment, quan comenta la definitiva sentència desfavorable de l'Audiència, Bertrana escriu:

«Sembla que en Cassanella va ésser presentat a la consideració dels jutges com a víctima de la gasiveria i el despotisme dels hisendats tirànics. L'obscur i taujà bosquerol, sense adonar-se'n ni voler-ho, esdevingué un perseguit simbòlic del capitalisme; un màrtir del seu apostolat per les santes reivindicacions dels camperols.» (p. 175)

trobar una solució jurídica per a la contractació general del conreu en la llei votada per un Parlament de Catalunya.» (p. 278). Santamaría havia escrit *El desahucio en el estado actual del Derecho civil de España*. Barcelona: Impremta L. Tasso, 1882.

37. BERTRANA, Prudenci. *L'Hereu*. Barcelona: Edicions 62, 1990, p. 161-175.

Però Bertrana és un novel·lista. Fins a quin punt podem prendre com a seriosa la hipòtesi d'un conflicte latent, que s'hauria manifestat en els Jutjats, o en la por d'haver d'anar als Jutjats, i que hauria polaritzat les relacions entre propietaris i parcers en un període de suposada pau social? De fet, hem recollit diversos testimonis d'abans de 1916, que els propietaris insisteixen en la necessitat de reformar el procediment judicial. Vegem-ne uns quants en detall. El 1909, en el Congrés agrícola celebrat a Tarragona, i en la sessió relativa al tema «Producció i circumstàncies de que es desenrotlla l'agricultura al Camp de Tarragona», s'arriba, entre altres, a aquesta conclusió:

- «1ª Que per ley especial s'estableixi'l concepte jurídic del arrendament per aparceria de terres, justipreciant los correlatius drets y obligacions entre el propietario y el parcer, determinant respectivament los drets y obligaciones de cada un d'ells.
- 2ª Que'ls procediments pera fer efectius los drets que's deriven a favor del propietario y del mitger o parcer, en virtud del contracte d'arrendament, pera aparceria de terres, se simplifiquin: convertintlos en sumaris y verbals, y s'encomana la resolució de totes les qüestions que sorgeixin ab motiu dels contractes a tribunals especials del istil industrial, creats darrerament.
- 3ª Que mentres axó no's fassi se multipliqui l'article 1579 del Códich civil declarant contracte d'arrendament per aparceria, se regirà per les regles de contracte d'arrendament continuades en los articles del títol VI, llibre IV del Códich civil, en qual sentit se modifica en l'article 1579 del meteix y en sa conseqüència es aplicable respecte a tals arrendaments per aparceria, el procediment de desauçi y reclamació de millores al del títol XVII, llibre II de la ley d'enjudiciament civil.»

El 1912, en el fulletó *Constitución familiar y organización de la propiedad rural en Cataluña*, una mena de manifest pairalista, si bé escrit en el marc d'una macroenquesta de la «comissió internacional d'agricultura», signat pel Marquès de Camps, Ignasi Girona, Manuel Raventós i pel mateix president de l'IACSI, Eusebi Puig, els quatre prohoms no havien pogut deixar de constatar:

«En estos últimos tiempos, la intromisión de la legislación llamada común y la interpretación de los tribunales de justicia tienden á desnaturalizar tales contratos, pero, con todo, resisten tenazmente, por estar profundamente ligados á la consciencia colectiva de la masa rural.»³⁸

38. *Constitución familiar y organización de la propiedad rural en Cataluña*. Barcelona: Imprenta de Francisco Altés y Alabart, 1912.

El 1913, un propietari de Cambrils, Joan Riba, en un estudi on apuntava el nombre de vagues agrícoles de 1912,³⁹ lamentava que les sentències del Tribunal Suprem haguessin significat una minva de la pràctica dels contractes de parceria, i detallava estratègies concretes del combat dels parcers. La interpretació de l'autor arranca, novament, de les sentències del Tribunal Suprem:

«Las sentencias del Tribunal Supremo de 31 de Octubre de 1901, 21 de Julio de 1902, 10 de Julio de 1902 y 28 de Febrero de 1906, que aclarando y sentando jurisprudencia con relación al artículo 1579 del Código civil, sentaron que en las aparcerías no procedía el juicio de desahucio, han sido y fueron el punto de partida que han originado toda esta serie de litigios cuya terminación fué la pérdida y la incultura de la finca. Vinieron luego las sentencias del mismo alto tribunal fechadas en 2 de Diciembre de 1904, 25 Noviembre de 1905, 2 de Noviembre de 1906 y 4 de Junio de 1908, las cuales dicen a su manera que en las aparcerías cabe el desahucio, y los unos aferrados a tales preceptos y los otros a cuales artículos, lo único que consiguen es que el pleito se alargue y se pierda todo.»

Perquè no es tractava només de les sentències que declaraven improcedent el desnonament. Els parcers també havien sabut beneficiar-se de les sentències que havien prescrit el seu desnonament:

«La dificultad en el desahucio y lo estipulado por el mismo Código civil en su artículo 1579 de que las aparcerías de tierras de labor se regirán por las disposiciones relativas al contrato de sociedad, han hecho que después de conseguido el desahucio se ha entablado de nuevo otra cuestión relativa a la manera de extinguirse dicha sociedad, pretendiendo dicho aparcerero (apoyándose en el artículo 1700 y siguientes de aquel Código, como socio industrial que se se le considera), una indemnización y de no pequeña suma, por las mejoras que ha hecho en la finca. Y lo bueno es que muchas veces considera mejoras las más elementales prácticas de cultivo, pero como el caso es enredar y pleitear, y porque, como ellos dicen, *nada tienen que perder, se enmaraña la madeja* y el propietario pasa una temporada que la finca sólo le proporciona disgustos, compromisos, quebraderos de cabezas y gastos.»

A més a més, encara que la sentència els fos contrària, els parcers solien apel·lar, i així passaven dos o tres anys:

«Que muchas veces suponen tres o cuatro cosechas de tan poco rendimiento

39. RIBA, Juan. *El salario del obrero agrícola*. Reus: Establecimiento Tipográfico de Celestino Fernando, 1913. Hi ha una ressenya elogiosa a la Revista de l'IACSI (1914), p. 17-18.

que se pueden tener por nulas, pues el aparcerero (*que continúa con la posesión de la tierra*) y sabe que perdido el pleito le echarán de la finca, gasta lo menos que puede en su cultivo y así, cuando de nuevo llega a posesión de su propietario, va en un estado tal, que es menester pasar otros dos o tres años para que rinda la producción media.»

Aquest era el motiu, segons l'autor, pel qual la parceria «se ha estacionado y hoy día no se encuentra propietario que quiera dar tierras». Riba s'atreveix a proposar una reforma concreta:

«Muchas veces el aparcerero se apela de la sentencia, solamente para continuar en la posesión de la finca por un tiempo X, el que tarda en celebrarse la nueva vista en el Juzgado superior. Pues bien, la modificación propuesta es la siguiente: celebrado el juicio cuya sentencia diese lugar al desahucio, al ser aquélla firme, sin necesidad de lanzamiento, o haciéndolo en el acto, conforme dispone el artículo 1597 de la misma Ley para otros casos, tendría que pasar la finca a posesión del propietario. Esta posesión no privaría al aparcerero desahuciado del derecho de apelación, ni al de reclamación de indemnización por las mejoras a que hubiere lugar por considerarse la aparcería como un contrato de sociedad, y única y exclusivamente se daría con el fin de que no se perdiese la finca por falta de cultivos, pues es de creer que el propietario la cultivaría bien.

...

«Con tal reforma creo que desaparecería en los propietarios el miedo a la aparcería y no se oiría decir a los payeses, tan frecuentemente como se les oye decir ahora, que de las fincas no se les puede lanzar y que si les quisieran lanzar habría pleito, pues que “nada tienen que perder”.»

Era clar que, per Ribas, el plet s'havia convertit en una arma en mans del parcer. És el mateix que opina un propietari de Manresa, Joan Puigpiqué, que publica el 1915 l'opuscle *Necesidad de una ley agrícola*, que, com l'anterior, mereixerà molts elogis a la revista de l'IACSI.⁴⁰ Puigpiqué presenta un panorama difícil per als propietaris. Les causes:

«Les inconveniencies i grandioses dificultats que'n práctica es tròben per fer cumplir al parcer qualsevòl dels tractes estipulats en el document de pactes... son suficientes per demanar i obtenir una legislació especial d'agricultura, que solucioni d'una vegada els mil i un inconvenients que actualment existeixen, com passo a demostrar.»

40. PUIGPIQUÉ RAURICH, Joan. *Necesitat d'una llei Agrícola*. Manresa: Impremta d'Anton Espardé i Serra, 1915. Hi ha una nota elogiosa a la Revista de l'IACSI, 1915, p. 96-98.

Penso que val la pena transcriure alguns dels termes de la «demostració»:

«Les reclamacions dèuen formular-se per mèdi d'un judici ordinari de major o menor quantía (segóns per la quantitat que s'aprecia la còsa llitigiosa).»

«I sentán que'ls Tribunals que simbolisen la justícia, donguin la raó als llitigants que la tinguin, l'impòrt dels gastos de defensa, pujarán molt més que no pás la còsa obgete de la qüestió. Això a primera instancia, sens que parlem ara dels nòus gastos que reporta si el que pèrt el plèt, interpòsa el recurs d'apellació.»

«Generalment l'aparcer no té responsabilitat pecuniaria de cap classe, i per lo tant, salvo rares escepcions, la seva irresponsabilitat l'esgrimeix còm arma de mala fè, còntro lo propietari de les tèrres, i aquest vulga o no, dèu seguir lo camí que li trassa l'aparcer, o be donar lo que aquest vòl, per absurdo que sigui.»

Aquestes circumstàncies havien fet que «molts propietaris, per fugir dels inconvenients d'un plèt» posessin en els seus contractes de masoveria que en «qualsevòl dubte en lo pactat i per incumpliment del mateix» renunciarien als Tribunals de justícia, i sotmetrien la qüestió a «árbitres o amigables componedors un per part, o d'un tercer en cas de discòrdia dels primers». Però aquest pacte perdía tota la seva validesa si «alguna de les parts comensa de no volguer fer de bòna fe lo nomenament de son árbitre».

A nosaltres aquests testimonis, escrits en temps de «pau», ens han donat pistes per a entendre algunes contradiccions de classe que es manifestaran amb claredat els anys següents. És cert que ens donen la versió dels propietaris; però aquests propietaris, haurien escrit amb tant de detall sobre les estratègies judicials dels parcers, si aquestes haguessin estat aïllades o desconegudes en el camp català? Haurien corregut el risc d'armar-los judicialment si no haguessin donat proves d'estar armats?

Entre 1920 i 1921, quan l'organització dels rabassaires ja permet tornar a parlar de «conflictivitat agrària», la revista de l'IACSI reproduïx una petita polèmica entre els que exaltaven i aprovaven la «bonhomia» dels propietaris catalans, que feia anys que no augmentaven les rendes de la terra —ni tan sols en temps d'inflació— i els que en lloc de veure-hi un signe de generositat, reprovaven aquesta actitud perquè hi veïen un signe de feblesa: un primer pas de renúncia efectiva dels propietaris a la propietat, una forma d'anar deixant la terra en mans dels arrendataris.⁴¹ El debat és interessant, perquè alerta del perill d'interpretacions excessivament simples sobre el moviment històric de les rendes agràries.

41. Es tracta dels articles «La bonhomia dels propietaris», de S. de Riba (desembre de 1920) i «Suum Cuique», d'Enrique de Dalmases (febrer de 1921).

Un exemple concret: el dictamen jurídic sobre els cinqueners de Tivissa (1916)

Les armes judicials a les quals acabem de fer referència podien ser utilitzades, amb més o menys possibilitats d'èxit, per les diferents categories de posseïdors de la terra. Mentre no disposem d'estudis empírics, i per tal d'unificar els dos tipus de reflexions —sobre el discurs teòric dels juristes i sobre les estratègies judicials dels emfiteutes i parcers— pot ser útil la lectura del *Dictamen sobre diversas cuestiones jurídico-agrarias, suscitadas entre propietarios y aparceros del término municipal de Tivisa (Tarragona)*.⁴² Aquest *Dictamen*, datat el març de 1916, anava signat per cinc membres del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Es tractava de cinc autèntiques personalitats. Hi havia dos noms indiscutibles del pensament pairalista —Guillem M. de Brocà i Montagut i Joan Martí i Miralles—, els altres tres serien més coneguts per activitats portades a terme al marge de la seva carrera d'advocat: en el món de la política —Joan Ventosa i Calvell—, del cooperativisme i de l'edició —Francisco A. Ripoll i Fortuño— i del periodisme catòlic —Josep M. Gich i Pi. No cal dir que aquestes signatures, sobretot les dues primeres, afegeixen un interès especial al text del *Dictamen*. Que el text fos imprès i reproduït evidència, d'altra banda, l'interès que devia despertar en el món jurídic català.

El *Dictamen* comença amb una presentació del tipus de contracte agrari dominant a Tivissa, un extens municipi de la comarca de la Ribera de l'Ebre:

«Se encuentra gran parte de la propiedad rústica dada en aparcería, por concesiones antiguas (generalmente en forma verbal), que hicieron los propietarios para la roturación y aprovechamiento de las extensiones incultas de sus propiedades.»

El contracte era conegut amb el nom vulgar de «cinquena» —i alguns el qualificaven de «terratje» perquè era el nom, deien, que se li donava en documents antics. Els concessionaris eren coneguts com a «cinqueners». Els cinqueners o els seus avantpassats havien artigit les terres i havien convertit el bosc en finques de conreu. Els advocats autors del *Dictamen* expliquen:

«[els cinqueners] cuidando a sus expensas e iniciativa de la mejora y conservación de las porciones concedidas en aparcería; dando al propietario, en el momento de la recolección de frutos, una parte alícuota de los producidos (generalmente el quinto, y de aquí el nombre de «cinquena»); y haciéndose también la partición y entrega de ellos en la propia finca, a la presencia del propietario o de persona por él delegada.»

42. El *Dictamen* va ser editat a Barcelona el 1916. N'he trobat un exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

Segons el mateix relat, en general:

«Los actuales aparceros o “cinquenés” de una propiedad son los sucesores de los que *ab initio* la roturaron, así como los propietarios de hoy son los derecho habientes de los que dieron en aparcería la finca.»

A continuació s'intentava resumir les característiques del tipus de contracte des del seu punt de vista, que indubtablement era el punt de vista dels propietaris: els propietaris conservaven el domini de les finques, les tenien inscrites al seu nom, pagaven les contribucions; els parcers les conreaven a ús i costum de bon pagès, n'assumien les despeses, en recollien els fruits després d'haver avisat al propietari i els feien arribar la part que els corresponia. Després, s'exposava la problemàtica: més d'una vegada els cinqueners havien negat els drets dels propietaris i havien defugit el seu domini, protestant la seva legitimitat, fent veure que desconeixien els propietaris, intentant restringir-lo. Posen un exemple d'aquest últim cas que és força il·lustratiu: s'oposen al «apacentamiento de los rebaños del dueño en las tierras cultivadas por el aparcerero».⁴³

Els autors del *Dictamen* no dubtaven a utilitzar el nom de proletariat agrícola per a definir l'estatus social dels cinqueners de Tivissa i descriuen les accions col·lectives empreses per aquest grup social «per a la defensa de la seva classe». És interessant la seqüència dels fets:

«Después de haber ensayado una huelga general agraria para obtener mejoras de jornal, ha planteado la antigua cuestión de negarse los aparceros o *cinquenés* a entregar a los dueños la parte que les corresponde de los frutos recolectados.»

No hi havia hagut uniformitat en el procediment emprat. La majoria havia optat per no avisar l'amo de la collita i per retirar els fruits de la terra malgrat el requeriment verbal contrari que el mateix amo o els seus representants els havia dirigit. D'altres, però, i aquesta és la dada que ens interessa remarcar, havien pres la iniciativa judicial i, acabada la collita, havien demandat als propietaris en acte conciliatori, sol·licitant que, *donant per rescindit el contracte de parceria, s'avinguessin a satisfer-los les millores realitzades*. Aquestes millores, segons el parer dels advocats, significaven una suma prou important perquè el judici hagués esdevingut competència dels Jutjats de primera instància (i, per tant, hagués deixat de ser competència del jutjat municipal).

43. Aquesta reivindicació no devia ser gaire estranya entre els propietaris. La revista de l'IACSI de 1912 informa d'una proposta presentada pels Gremis d'Agricultors de Sabadell, Terrassa i altres, sol·licitant l'opinió de la Federació Agrícola Catalana Balear respecte del dret de dits propietaris d'arrendar per a «vedados» de caça o pastures les terres donades a parceria.

En l'informe queda clar que els propietaris no s'havien posat d'acord en una mateixa acció de defensa. Un (en singular) havia intentat el procediment criminal; un altre (també en singular) havia optat pel requeriment en acte conciliatori, avisant als cinqueners que deixessin la finca a disposició de l'amo dins del termini legal, preparant així l'acció de desnonament; d'altres (en plural), prèviament citats pels cinqueners de la manera abans descrita, havien contestat el requeriment, acceptant donar per rescindit el contracte, però negant-se a reconèixer el dret de millores. Un darrer grup s'havia avançat a la demanda de conciliació dels cinqueners, i els havia instat demandes conciliatòries adduint que, com que no havien complert la part del contracte que els obligava a pagar parts de fruits, donaven per rescindit aquest contracte.

Els advocats redactors de l'informe remarquen, en canvi, l'«uniforme» actitud dels cinqueners de litigar per separat. Fent-ho així, comenten, podien emparar-se en el benefici de pobresa que «indiscutiblement» els corresponia, anunciant que:

«Se mantendrán en el disfrute de las fincas arrendadas y que con el seguimiento de los pleitos reclamando mejoras (que habrán de defender en forma de rico los dueños) habrán de causarles su ruina si no se avienen a una transacción (que como tal entienden el abandono de la propiedad de las porciones que llevan en aparcería).»

Els cinqueners aconseguirien així, i precisament mitjançant l'acció judicial aïllada, l'accés a la propietat de la terra. Davant d'aquesta situació, els propietaris de Tivissa adreçaren als advocats 4 preguntes:

1) Si podia qualificar-se el contracte de *cinquena* com a contracte d'arrendament; 2) si l'incompliment de les condicions del contracte donava dret als propietaris a exercitar l'acció del desnonament; 3) quin era el procediment «aconsellable» per a la defensa dels propietaris davant de l'amenaça, ja posada en pràctica, de demandar-los per separat els parcers en judicis ordinaris reclamant millores; 4) si el *cinquener* tenia dret al cobrament de millores. En cas afirmatiu, quines millores haurien d'estimar-se i quines accions haurien d'empresar els propietaris per a emparar el seu dret.

Les respostes són llargament raonades. Els advocats diuen que el tema més complex és el de la qualificació jurídica que ha de merèixer el contracte de *cinquena*:

«Y es arduo porque obliga a concluir sobre la antigua cuestión, no bien resuelta por los tratadistas de derecho, ni en la práctica por los Tribunales de Justicia de si la aparcería es un contrato de arrendamiento o es un contrato de sociedad.»

Es fa un repàs de les diferents opinions (majoritàriament ambigües) dels juristes catalans i es lamenta que el Codi civil hagués mantingut la confusió en l'article

1579 que diu que el contracte de parceria es regirà per les disposicions relatives al contracte de societat. En canvi, diu el *Dictamen*:

«Lo que es incontestable es que la aparcería no puede calificarse de sociedad, y que más que a su encaje dentro de un grupo o categoría definida de contratos, su definición depende de las modalidades que adopte, bien sea por los términos del contrato, bien sea por razón de las costumbres que se observen en una localidad.»

Aquesta inclassificació, asseguraven, encara era més evident per al cas concret de la «cinquena». Aquest contracte es trobava en una situació jurídica anàloga a la d'un arrendament (els propietaris o legítims posseïdors de les terres les cedien als conreadors mitjançant una prestació en contrapartida); però també dins de l'òrbita del contracte de parceria (aquesta prestació consistia en una part o quota de fruits); finalment, el contracte també presentava un caràcter d'emfiteusi (tàcitament, la concessió era per un termini indefinit). Després d'haver remarcat tots aquests elements, els juristes, decidits a «assimilar el contracte a algun dels contractes qualificats», optaren per considerar el contracte de cinquena una «parceria», «ja que el pagament en una part de fruits ve a ser la seva condició específica i més característica».

La decisió, que marcarà la resta del *Dictamen*, no és gratuïta. Pot condicionar fins i tot la nostra lectura del cas. Si els il·lustres advocats haguessin qualificat el contracte d'emfiteusi, nosaltres, llegint l'informe, hauríem vist els «cinqueners» de Tivissa com els legítims propietaris de les finques i segurament hauríem interpretat l'estratègia dels advocats com una estratègia d'usurpació i expropiació al servei d'antics senyors feudals. En canvi, insistint que es tractava d'una parceria, els advocats aconseguïen presentar-nos els seus clients com a víctimes d'una estratègia revolucionària per part d'uns parcers que es converteixen, així, en usurpadors i expropiadors dels legítims propietaris. Però si els mateixos autors del *Dictamen* reconeixen que el contracte, per la seva antiguitat, podia haver estat qualificat d'emfiteusi, el mínim que podem fer és seguir els raonaments en estat d'alerta. Molt més si tenim en compte que els cinqueners havien basat la seva ofensiva judicial en la retenció de les millores, i el Codi Civil només reconeixia el dret a cobrar-les en casos de contractes emfiteutics.

D'altra banda, el 1916 defensar que un contracte era un contracte de parceria ja no significava negar-ne la possibilitat del desnonament. Entre 1902 i 1916 el Tribunal Suprem havia rectificat.⁴⁴ Els autors del *Dictamen* decidiren dividir la segona

44. En el *Dictamen* es pot llegir: «Hace pocos años que la contestación no hubiera podido ser tan fácil; porque parecía orientación definitiva del más alto Tribunal de la Nación, separar la aparcería y la *rabassa* del contrato de arrendamiento para unirlos al de sociedad, haciendo aplicación del

pregunta en dues parts: 1) si era aplicable el desnonament a la parceria; i 2) en cas afirmatiu, quina era la manera d'aplicar-se. En la resposta a la primera d'aquestes parts tornen a recordar la sentència de 1902:

«...de prevalecer la doctrina que proclama se daba un golpe de muerte al régimen jurídico-social de la aparcería, porque para los propietarios hubiera sido en adelante muy preferible el dejar sus tierras incultas a tener que entablar pleitos ordinarios para rescindir los contratos con los terratenientes, sobre todo teniendo en cuenta la situación de pobreza e insolvencia de casi todos éstos.»

En el repàs de la jurisprudència del Suprem —sentències del 2 d'octubre de 1904, 4 de juliol de 1908, 20 de gener de 1911 i 2 de juny de 1913— es fixen d'una manera especial en els termes de la darrera de les sentències apuntades, que diuen que perquè una parceria pogués reputar-se societat calia que s'hagués constituït en escriptura pública, i havia d'anar acompanyada d'un inventari dels béns immobles degudament autoritzat. Recolzant-se en aquesta sentència, els informants arriben a la conclusió que el desnonament procedia en els contractes de «cinquena» perquè ni estaven escripturats públicament ni complien el requisit de l'inventari de béns immobles.

Un cop «resolt» el problema teòric, el *Dictamen* explicita amb tota claredat on radicava el principal problema pràctic. Aquest era: com havien de plantejar-se els judicis de desnonament? Els autors recordaven que l'article 1569 de la llei d'Enjudiciament Civil parlava de tres possibles causes de desnonament: 1) la manca de pagament del preu convingut en el contracte; 2) la rescissió del contracte, convinguda en acte conciliatori per alguna de les parts, i 3) la infracció de qualsevol de les condicions estipulades en el contracte.

Cada causa requeria un camí particular. Si el motiu adduït era l'impagament, el judici corresponia, quan es tractava de finques amb arrendaments inferiors a les 1.500 pessetes, al Jutjat municipal. En cas de rescissió del contracte per alguna de les parts, els judicis també corresponien a aquest Jutjat. Però si la raó esgrimida era la infracció d'alguna clàusula del contracte, la demanda s'havia de plantejar sempre

artículo 1579 del Código civil y dando, por lo tanto, preferencia al Código sobre toda ley o doctrina legal. Fué entonces cuando, ante la trascendencia de este criterio, se sintieron en peligro las comarcas agrícolas de Cataluña, se promovieron corrientes de opinión contrarias al criterio del Tribunal Supremo y éste echó de ver lo equivocado y perjudicial de su criterio, hasta el extremo de rectificarlo en gran parte, de manera que hoy esta tendencia parece definitivamente abandonada y por las sentencias de dicho alto Tribunal que serán objeto de exámen al contestar el Extremo 2º, puede verse cómo ha venido a respectarse el derecho propio de Cataluña, y cómo, por consiguiente, recobran su íntegro valor el derecho romano y la costumbre de la tierra.»

en el Jutjat de primera instància. Els il·lustres advocats no semblen experimentar cap tipus de vergonya en recomanar una o altra via en funció de les relacions amb els diferents jutjats:

«Si por razones de conveniencia práctica, creen los demandantes que es preferible acudir al Juzgado de primera instancia y no al municipal, se puede buscar en cada caso una infracción que no sean las de expiración del término ni falta de pago del precio; por ejemplo, la falta del aviso que el aparcerero acostumbra a dar al propietario, para que, sobre la finca, presencie la partición de los frutos, una vez recogidos éstos, etc.»

Aquest tipus de raonament, més estratègic que no pas jurídic, queda clarament reflectit en les conclusions del *Dictamen* respecte del punt segon:

«Los suscritos afirman la procedencia del juicio de desahucio, pudiendo intentarlo ante el Juzgado municipal o de primera instancia, según el fundamento que se alegue.»

Més endavant, en el tercer punt, els signants del *Dictamen* discuteixen la posició que convé prendre als propietaris davant de la iniciativa concreta dels cinqueners de Tivissa que havien instat acte conciliatori. El punt de partida és clar: convindria que tots els propietaris seguissin un mateix procediment i que cadascun s'enfrontés en un sol plet als respectius cinqueners. Les reclamacions individuals constitueixen un perill seriós:

«Si aquellas han de ventilarse en tantos pleitos como concesionarios de las tierras con quienes han contratado cada uno de dichos propietarios. Y es igualmente indudable que disminuiría notablemente la gravedad del conflicto si todas las reclamaciones anunciadas pudiesen discutirse y resolverse en un solo pleito.»

En aquesta línia, es discuteix la conveniència d'avançar-se a les iniciatives individuals dels cinqueners i formular un únic plet contra tots ells demanant «que se condene a los aparceros a entregar los frutos recolectados, los pendientes y los sucesivos». Respecte als cinqueners que ja havien presentat demanda, els juristes recomanen als propietaris acollir-se a l'article 156 de la llei processal, pel qual podien acumular-se i exercitar-se simultàniament les accions que un particular tingués contra diversos individus, si es fundaven en una mateixa causa de demanda. Les accions es podien sostenir en una mateixa «causa de pedir»:

«que no será otra que el derecho de propiedad, en virtud del cual los dueños de las tierras, una vez rescindidos o terminados los contratos de *cinquena*, tienen derecho a percibir íntegramente los frutos que aquellos produzcan.»

Insisteixen:

«Esta cuestión de la unidad de procedimientos es tal vez de entre las propuestas la que tiene mayor trascendencia o importancia económica, ya que la pluralidad de pleitos ocasionaría a los dueños de las tierras mayores perjuicios, sin duda, que la misma pérdida de las tierras.»

Els juristes recomanaven, doncs, en finalitzar aquest punt, que cada propietari formulés una demanda contra els seus «cinqueners rebels». I proposaven, com a arguments principals de la demanda:

«1º Que los aparceros cuyos contratos escritos o verbales hayan sido objeto de rescisión por incumplimiento de entregar los frutos, sean compelidos a entregar los recolectados, pendientes y sucesivos mientras no sea ejecutorio su lanzamiento;

y 2º Que dichos aparceros no tienen derecho a compensar el valor de los frutos debidos con las mejoras ciertas o supuestas que hayan efectuado en la finca, por no serles éstas de abono.»

El darrer punt, el quart, era precisament el que plantejava la qüestió de si el cinquener tenia dret al cobrament de millores. Recordem que els cinqueners, segons els propietaris, aspiraven d'aquesta manera a aconseguir la propietat de la terra. En l'anàlisi d'aquest punt els advocats admeten que el contracte que estan analitzant s'assembla molt a un contracte emfitèutic. Però,

«ni aun en el indicado supuesto de que se tratase de una verdadera concesión perpetua y enfitéutica tendrían los cultivadores, *cinquenés*, el derecho al abono de mejoras en casos como los propuestos en este dictámen en que han sido ellos los que voluntariamente han renunciado a proseguir el cultivo en las condiciones de la concesión.»

Per defensar la seva posició no dubtaven a citar el «Tratado de Cabrevación» de Tos i el tractat sobre l'Emfiteusi del cardenal de Luca. Però afirmaven que el text definitiu era l'Usatge «Si quis in re alieno», el text del qual reproduïen. Aquesta doctrina medieval coincidia, sempre segons els autors del *Dictamen*, amb els articles 487 i 1573 del Codi Civil, que negaven els drets a les millores «no necessàries» als usufructuaris i als arrendataris. Però no citen —i és evident que el coneixien— l'article 1652 del mateix codi, que diu que en cas «comís o de rescisió per qualsevol causa del contracte d'emfiteusi, el senyor directe havia d'abonar les millores que havien augmentat el valor de la finca». En resum:

«Los cinquenés que han ideado el medio de rescindir el contrato o de abandonar voluntariamente o dimitir las tierras concedidas a *terratje*, como

medio de percibir en dinero el importe de las mejoras, no tienen derecho a ello por negárselo el transcrito texto legal y la expuesta doctrina, precisamente por ser culposo o voluntario el acto de los mismos *cinquenerés*.»

Per tot això, conclouen els juristes, els cinqueners no tenien dret a retenir en garantia les terres fins que les millores els fossin satisfetes. Els propietaris podien respirar. Havien trobat cinc advocats il·lustres que els havien donat la raó. Aquests advocats, havien conjurat el perill d'una revolució social a Tivissa? O havien armat judicialment una mena d'antics senyors feudals per a recuperar terres que gairebé havien perdut? I quins advocats havien aconsellat l'estratègia dels cinqueners de Tivissa? Aquests cinqueners que en el *Dictamen* apareixen com a *parcers*, no eren de fet una mena d'emfiteutes? Caldrà investigar Tivissa.⁴⁵ Aquí, sense moure'ns de l'anàlisi de textos jurídics, aquest cas ens ha servit per posar de manifest la necessitat d'integrar l'anàlisi del discurs dels juristes en l'anàlisi de la història de la societat on s'inseria.

Recapitulació

Quan Hurtado anà a Madrid a defensar la constitucionalitat del text de la Llei de Contractes de Conreu, insistí en el caràcter internacional del problema que es vivia a Catalunya. És ell mateix qui ho explica:

«El nostre punt de vista fonamental, basat en un examen del *problema agrari en diferents pobles del món*, no era el principi segons el qual la terra és de qui la treballa, sinó el *fet real* que la terra se la fa seva el qui la treballa i es revolta provocant crisis econòmiques agudes si se l'aparta dels homes que li pertanyen.»⁴⁶

Hurtado, tanmateix, no renunciava a una de les idees centrals del pairalisme i del catalanisme: el dret català era el dret de la terra. D'aquí la imatge irreal que li suggeria el «fet real» viscut: no eren els homes, era la terra, imbuïda dels homes que la treballaven, la que es revoltava. El gir d'Hurtado i, en general, dels juristes redactors de la Llei de Contractes de Conreu, presentava, doncs, un caràcter copernicà: la terra s'havia mogut i s'havia posat al costat dels parcers i dels rabassaires. La cançó que havia denunciat Martí i Miralles el 1905 havia deixat de cantar-se: durant els anys trenta ser «advocat de la terra» podia ser sinònim de ser advocat de rabassaires.

45. Caldria seguir per això algunes pistes que proporciona l'estudi d'Andreu MAYAYO. «De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agrari a Catalunya (1893-1994)». *Afers*, 1995.

46. HURTADO, *Quaranta anys d'advocat*. Barcelona: Ariel, p. 280.

Encara que no tots els pairalistes dels anys trenta l'haurien signat, «la revolta de la terra» podia encara ser un bonic títol pairalista. Cap historiador seriós no es deixaria seduir avui per aquesta imatge. Però, al marge del seu component pairalista, la imatge d'una terra «revoltant-se» té un poder suggerent que convé retenir. Em refereixo a tot el que deixa intuir de moviment espontani, no planificat, ocult, *soterrani*, però real, dinàmic, fort, compacte, de les relacions socials agràries. Les lleis, els discursos, les crisis econòmiques, no són pas suficients per a explicar aquest moviment. I cal tenir-lo present —i investigar-lo— si volem entendre les lleis, els discursos i les crisis econòmiques.